

Kralj Boja. Iz hetitske pismenosti. Tekste je prevedel, spremno besedo in opombe napisal Silvin Košak. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1971, 111 str., 6 ilustracij, zemljevid, kronološka tabela. Knjižnica Kondor, 126.

Kadarkoli govorimo ali beremo o kulturah Starega vzhoda, nam vzbujajo občutek pravljične odmaknjenosti v pradavne čase, nedoumljive tajinstvenosti, so skrivnosten svet nenavadnih legend in kultur, ki so sicer zanimive, z nami in našo kulturo pa nimajo kaj dosti zveze.

Orientalistika, ki preučuje te kulture, pa nam podaja popolnoma drugačno sliko. Vedno bolj opozarja in dokazuje tesno povezavo med kulturami Starega vzhoda ter prazgodovinskimi in zgodovinskimi kulturami Evrope. Kot rdeča nit se skozi vso zgodovino Evrope, od najstarejših časov dalje, vleče prisotnost in vpliv orientalskih kultur. Z vzhoda je verjetno prišel v Evropo Homo sapiens (vendar to še ni popolnoma jasno), od tam se je v Evropo razširilo poljedelstvo in z njim v zvezi poljedelski kulturi, prav tako obdelovanje kovin; orientalska verstva so vplivala na oblikovanje grškega verstva; krščanstvo, tudi orientalska religija, je evropski kulturi vtisnilo neizbrisni pečat. Lahko bi našli še dolgo vrsto vplivov. Nočemo seveda reči, da so evropske kulture posnemale in slepo prevzemale orientalske elemente. Nikakor ne. Z Orienta je prišla spodbuda, prvi sunek, evropske kulture pa so te nove pridobitve uporabile, jih preoblikovale in prilagodile svojemu duhu ter razmeram, v katerih so živele, primerno. Čeprav so orientalske kulture geografsko odmaknjene, so vendar vedno bile prisotne v materialni in duhovni kulturi Evrope. Proučevanje orientalskih kultur torej ne moremo ocenjevati kot hobby nekaterih posameznikov, ampak kot sestavni del proučevanja evropske kulture.

Iz staroorientalske književnosti imamo že prevedenih nekaj del: »Ep o Gilgamešu« in »Prozo starega Egipta« je prevedel prof. Mirko Avsenak, »Gospodovo pesem« iz Bhagavadgite in Kalidasovo »Šakuntalo« pa je prevedla indologinja Vlasta Pacheiner. Vsa štiri dela sodijo v duhovno zakladnico več ali manj znanih kultur: mezopotamske, egipčanske in indijske. S »Kraljem boja« smo dobili lep pregled pismenosti nam malo znanega, v staroorientalskem svetu pa pomembnega naroda, Hetitov. So prvi zgodovinsko opredeljen indoevropski narod in hetitsčina je prvi indoevropski jezik, ki je razvijal svojo pismenost. Njihova država je v osrednji Anatoliji obstajala od ca: 1800—1200 pr. n. e. V 14. in 15. stol. pr. n. e. so bili velesila, enakovredna Egiptu, Babiloniji in Asiriji. Po propadu hetitskega imperija ca. 1200 so se v severni Siriji obdržale male hetitske države tja do konca 8. stol. pr. n. e. V njihovi kulturi se prelivajo indoevropski elementi, ki so jih prinesli s seboj iz pradomovine, vplivi predhetitskih anatolskih kultur, ter vplivi mezopotamskih in sirijskih kultur. Kljub tako različnim vplivom pa hetitska kultura ni mešanica raznih vplivov. Hetiti so jih znali oblikovati v enoten verski in civilizacijski sistem, ustvarili so originalno, samostojno kulturo, ki je bila dovolj močna, da je živela še celega pol tisočletja po propadu imperija.

Izbor iz hetitske pismenosti obsega zgodovinske, verske in pravne tekste. Razdeljeni so po zgodovinskih dobah (stara, srednja in nova država), v okviru vsake dobe so najprej zgodovinski, potem verski teksti. Ta razporeditev je dobra v toliko, da nam »ponazarja razvoj hetitske kulture od začetnih protohatskih vplivov do vdora huritske kulture v srednji državi«. Vendar temu razvoju lahko sledi strokovnjak, ki pozna problematiko razvoja hetitske kulture. Za laika, ki mu gre za okvirno podobo hetitske kulture, bi bilo primerneje, ko bi bili verski teksti zbrani v eno skupino, prav tako zgodovinski in pravni.

Silvinu Košaku je uspelo, da je iz hetitske pismenosti izbral najzanimivejše tekste. Odlomek iz epa »Kralj boja«, po njem je tudi izbor dobil naslov, je prvi zgodovinski tekst, ki poroča o Anatoliji. Govori o pohodu kralja Sargona (ca. 2350 pr. n. e.) v Malo Azijo. »Poročilo kralja Anitte« pa je prvi hetitski zgodovinski tekst. Govori nam o burnih časih, ko so Hetiti prodirali v osrednjo Anatolijo in se je tu pričela oblikovati njihova država. V »Labarnovi oporoki« nam mogočni kralj iz časa Stare države Hatušili I. (Labarna je le naziv za

vladarja, podobno kot kralj, cesar ali car) z živo prizadevnostjo opisuje svoje razočaranje nad sinom, hčerjo, nečakom, ki ga je določil za prestolonaslednika in njegovo materjo. Opisuje krvave dvorne spletke in na koncu določa mladega Mursilija za svojega naslednika. Naroča mu, kako mora živeti, da bo dober vladar, podložnikom pa zapoveduje, naj spoštujejo njegovo voljo. »Ustava kralja Telepinuja« govori o tem, kako je kralj Telepinu (ca 1500 pr. n. e.) naredil konec krvavim dvornim bojem za prestol in določil nasledstveni red. Skratka, vsak od zgodovinskih tekstov je nekaj posebnega, vsak nam razkrije novo zanimivost ali iz hetitske zgodovine, ali iz osebnega življenja kraljev.

Nič manj niso zanimivi pravni teksti. »Hetitski zakonik«, Košak je prevedel 40 določb, nam kažejo za tiste čase izredno humanost hetitske zakonodaje, če jo primerjamo z mezopotamsko. Smrtna kazen je zelo redka. Uporabljajo jo le pri nekaterih verskih prestopkih in pri uporih zoper kraljevo razsodbo. Za ostale prekrške je določena kazen v zlatu, srebru, v naturalijah ali pa mora dati kot odškodnino člana družine ali sužnja (za nenameren uboj, uboj sužnja). Posebnost so tudi pogodbe z vazali. Mezopotamski vladar je od podložnega vladarja zahteval pokorščino pač zato, ker si ga je pokoril z orožjem, ker je močnejši in mu je oni zato dolžan plačevati davke. Hetitski vladar pa v pogodbi najprej našteje vsa dobra dela, ki jih je storil vazalu, včasih celo njegovim prednikom, se sklicuje na vazalovo hvaležnost in ga skuša prepričati, naj mu bo prostovoljno pokoren, naj mu prostovoljno plačuje davke in mu v vojni s četami pomaga. Seveda, če ne gre drugače, kralj podložnika s silo prisilili k pokorščini.

V verskih tekstih se nam razkriva pisan svet bogov, polbogov, mitov, ki opisujejo njihova dela, ritualov, ki naj odvrnejo zlo in prikljčejo blagoslov bogov nad ljudmi. Pretresljivi sta obe kužni molitvi kralja Mursilija II. V deželi Hatti je dvajset let divjala kuga, kazen za pregrehe kraljevega očeta. Mursili spokorno prizna vse očetove prestopke in prosi bogove, naj se usmilijo nesrečne dežele. »Jaz pa ne morem več obvladati bolečine v svojem srcu in ne morem več obvladati tesnobe v svoji duši... In ker se bom spokoril in popravil greh, mi bodite spet naklonjeni o bogovi, moji gospodarji... usliši me, o hetitski gromovnik, moj gospod, in me odreši. In razmisli še o tem: Ptica se zateče v gnezdo in gnezdo ji da varno zavetje. Ali, kadar je služabnik v stiski, se obrne s prošnjo na gospodarja. In gospodar ga usliši in mu je prijazno naklonjen; kar ga je skrbelo se spet uredi. Ali kadar služabnik kaj zagreši, pa prizna prestopke gospodarju, tedaj gospodar pač stori z njim, kar se mu zdi prav. Ker pa je prestopke priznal, se gospodarju srd poleže in zato ne bo kaznoval služabnika. Tudi jaz sem priznal očetov greh... Hetitski gromovnik, moj gospod, reši me! In kuga naj spet zapusti hetitsko deželo.«

Prevod tekstov je živ in tekoč, prevajalec se je, kolikor je bilo le mogoče, držal izvirnega besedila, včasih pa kak stavek ali frazo prevedel tudi bolj smiselno kot pa dobesedno. To pa prevodu nikakor ne škodi, ampak ga popestri.

V spremni besedi (str. 90—101) so kratko prikazane staroorientalske kulture, med katerimi je vzrasla hetitska kultura in ki so nanjo vplivale. Temu sledi opis hetitske kulture, jezika, verstva, državne ureditve, umetnosti. Na koncu (str. 101) je dodana tabela hetitskih kraljev s približnimi letnicami vladanja, kajti kronologija hetitskih vladarjev je, razen za Novo državo, še zelo nezanesljiva. Na strani 102—103 je podana sinhrona tabela vladarjev hetitske države, huritske države, Babilonije, Asirije in Egipta. Avtor v tabeli uporablja srednjo kronologijo. V opombah (str. 105—108) k posameznim tekstom so pojasnjena imena božanstev, krajev in sicer neznanih izrazov.

Naslednjih nekaj pripomb nikakor noče zmanjševati vrednosti avtorjevega dela. Zanimive so le za specialista, ki se ukvarja s problemi hetitske in orientalske zgodovine. Silvinu Košaku, asistentu na katedri za staro orientalistiko pri Oddelku za primerjalno jezikoslovje in orientalistiko Filozofske fakultete, smo za posrečen izbor in prevod tekstov iz hetitske pismenosti lahko le hvaležni.

Str. 98: Ko so Hetiti okrog leta 1700 pr. n. št. prišli na svoje zgodovinsko področje in se naselili v loku, ki ga opiše reka Kizil Irmak... Po kratki kronologiji je Šamši-Adad I. vladal v času 1749—1716, v tem času je bil uničen karum Ib v Kanišu. V tekstih iz karuma II pa je že zapisanih nekaj hetitskih besed, ki kažejo na prisotnost Hetitov v osrednji Anatoliji (ištiul — »pogodba«, išpant — »noč«). Karum II sodi po kratki kronologiji v čas ca. 1830—1750. Po srednji kronologiji, ki jo uporablja avtor, sodi karum II v čas ca. 1910—1840 in karum Ib v čas višjega datiranja vladanja Šamši-Adada I. (1813—1781). V čas karuma Ib v Kamišu sodijo tudi teksti iz karuma v Alisarju, ki omenjajo kralja Anitto (gl. Kralj boja »Poročilo kralja Anitte«, str. 7). Iz tega sledi, da so lokalne hetitske državnice obstojale že konec 19. oz. na začetku 18. stol. Hetiti pa so pričeli prodirati v osrednjo Malo Azijo že sredi 19. stol.¹

Str. 94: Središče (asirskih kolonij) je bilo v mestu Kaniš (današnji Kültepe), kjer so odkrili arhiv z okrog tisoč ploščicami... Ploščic s teksti je bilo precej več. Okrog 2500 so jih izkopali in prodali domačini še preden je l. 1925 tu kopal Hrozný. Prišle so v razne muzeje v Evropi in Ameriki. Hrozný jih je izkopal kakih 1000. Povojna izkopavanja T. Ozgüca pa so dala še kakih 10.000 ploščic. Vseh skupaj jih je torej približno 13.500.²

Str. 110: K bibliografiji del o hetitski zgodovini in kulturi bi še dodali: K. BITTEL, Hattuša, the Capital of the Hittites. New York 1970.

H. in E. KLENGEL, Die Hethiter, Wien—München 1970.

E. AKURGAL — M. HIRMER, Die Kunst der Hethiter. München 1961.

Marko Urbanija

Ivan Puš, *Žarnogrobiščna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani* (Izkopavanja v letih 1964—1965). Razprave SAZU VII/1, Ljubljana 1971.

Literatura o arheološkem najdišču z dvorišča SAZU v Ljubljani je s tem delom ponovno bistveno razširila svoj obseg, čeprav še vedno ne dokončno. Doslej smo se lahko seznanili z arheološkimi ostalinami prazgodovinskega in zgodnesrednjeveškega obdobja, ki so bile tu odkopane, prek naslednjih del: J. Korošec in F. Stare, Začasno poročilo o arheoloških izkopavanjih v Ljubljani (Arheološka poročila, Ljubljana 1950); F. Stare, Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani (Dela SAZU 9, 1954) ter V. Stare, Varstvo spomenikov 8, 1960—61 (1962), 272; P. Korošec, Slovanske ostaline na dvorišču SAZU v Ljubljani (Arheološki vestnik II/2, 1951, 156 s.) ter J. Korošec, Arheološke najdbe iz dobe selitve narodov in zgodnjega srednjega veka (Zgodovina Ljubljane I, 1951, 427 s.).

Novo delo kustosa Mestnega muzeja iz Ljubljane, pod čigar vodstvom so bile opravljene tudi zadnje arheološke raziskave, obdela gradivo, izkopano v letih 1964—65, medtem ko ostale najdbe, ki so bile odkopane istočasno, a spadajo v mlajša obdobja (antika, zgodnji srednji vek) niso zaobjeta v razpravi. Prav tako čaka objave tudi množica najdb prazgodovinskega porekla, ki so ležale izven grobnih kompleksov.

Razprava obsega 99 strani teksta s krajšim povzetkom v nemškem jeziku ter rezultati antrakotomske analize oglja iz nekaterih grobov, ki jih je opravil L. Serceļ. Tekstu sledi 52 tabel risb izkopanega arheološkega gradiva, na petih tabelah so shematično prikazane nekatere najkarakterističnejše rekonstrukcije grobov, temu pa se pridružujejo še štiri tabele fotografskih posnetkov grobov v času raziskav. Dodani pa sta še dve samostojni prilogi: načrt grobišča z

¹ H. LEWY, CAH² Vol. I, Ch. XXIV, § VII-X, Cambridge 1965.

H. OTTEN, Das Hethiterreich, v: Kulturgeschichte des Alten Oriente, Izd. H. Schmökel, Stuttgart 1961, str. 332—334.

P. GARELLI, Le Proche-Orient asiatique des originales aux invasions des peuples de la mer. Paris 1969, str. 302—303.

² P. GARELLI, Les Assyriens en Cappadoce, Paris 1963, str. 21.